

BELGISCHE SENAAT

 ZITTING 2001-2002

---

28 JANUARI 2002

Wetsontwerp tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten van de kandidaturen voor de verkiezingen van de federale Wetgevende Kamers en van de Raad van de Duitstalige Gemeenschap

---

INHOUD

	Blz.
Memorie van toelichting	2
Wetsontwerp	7
Voorontwerp van wet	10
Advies van de Raad van State	12

SÉNAT DE BELGIQUE

 SESSION DE 2001-2002

---

28 JANVIER 2002

Projet de loi assurant une présence égale des hommes et des femmes sur les listes de candidatures aux élections des Chambres législatives fédérales et du Conseil de la Communauté germanophone

---

SOMMAIRE

	Pages
Exposé des motifs	2
Projet de loi	7
Avant-projet de loi	10
Avis du Conseil d'État	12

MEMORIE VAN TOELICHTING

De gelijke verkiesbaarheid van vrouwen en mannen wordt door ons recht bekrachtigd.

België situeert zich echter bij de democratieën die geconfronteerd zijn met een chronische ondervertegenwoordiging van de vrouwen in de instanties waar beleidsbeslissingen worden getroffen, en in de eerste plaats in de verkozen gremia.

Als reactie op deze feitelijke toestand heeft de wetgever in 1994 een wet goedgekeurd, de zogenaamde wet «Tobback-Smet». Deze wet van 24 mei 1994 tot bevordering van een gelijke verdeling van mannen en vrouwen op de lijsten van kandidaten voor de verkiezingen, bepaalt dat op een lijst, het aantal kandidaten van eenzelfde geslacht een evenredig aantal van twee derden niet mag overschrijden, en dit voor elk verkiezingsniveau. Een overgangsstelsel was voorzien voor de provincie- en gemeenteraadsverkiezingen van 1994.

De toepassing van deze wet op de verschillende verkiezingen van 13 juni 1999 is overeengekomen met een gemiddelde vooruitgang van 4,8% in vergelijking met de verkiezingen van 1995, wat niet te verwaarlozen is ten overstaan van de vooruitgang die sedert 1948 werd geboekt. Maar de analyse⁽¹⁾ toont echter aan dat de doelstelling van de pariteit verre van bereikt is: in de Senaat bedraagt de verhouding van vrouwelijke verkozenen 30%; 19,3% in de Kamer van volksvertegenwoordigers; 34,6% in de Brusselse Hoofdstedelijke Raad; 24% in de Raad van de Duitstalige Gemeenschap; 19,5% in de Vlaamse Raad; 10,7% van de Waalse Gewestraad; het aantal verkozen vrouwen in de Belgische fractie van het Europees Parlement bedroeg 32%.

Het wetsontwerp dat aan uw geachte vergadering wordt voorgelegd, beoogt het bereiken van de verkiezing van een aantal vrouwen dat in verhouding is met het gewicht van hun werkelijke aanwezigheid. Het is van toepassing op de verkiezing van de wetgevende kamers en van de Raad van de Duitstalige Gemeenschap. Een gelijkaardige voorziening wordt gelijktijdig voorgesteld voor de verkiezingen van de provincie- en de gemeenteraden, die voor het Europees Parlement, voor de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, voor de Waalse Gewestraad en die voor de Vlaamse Raad. Deze wetsontwerpen voorzien een gelijke aanwezigheid van mannen en vrouwen op de kieslijsten, op één eenheid na. Bovendien

(1) *Courrier hebdomadaire du CRISP*, nr. 1662-1663. De vertegenwoordiging van de vrouwen in de politiek, na de verkiezingen van 13 juni 1999, van Valérie Verzele en Carine Joly.

EXPOSÉ DES MOTIFS

L'égale éligibilité des femmes et des hommes est consacrée par notre droit.

La Belgique figure cependant parmi les démocraties confrontées à une sous-représentation chronique des femmes dans les instances de décisions politiques, et en premier lieu dans les assemblées élues.

En réaction à cet état de fait, le législateur a adopté une loi, dite «Tobback-Smet», en 1994. Cette loi du 24 mai 1994 visant à promouvoir une répartition équilibrée des hommes et des femmes sur les listes de candidatures aux élections dispose que, sur une liste, le nombre de candidats d'un même sexe ne peut excéder une quotité des deux tiers, et cela pour tous les niveaux électoraux. Un régime transitoire était prévu pour les élections provinciales et communales de 1994.

L'application de cette loi aux différents scrutins du 13 juin 1999 a correspondu à une progression moyenne de 4,8% par rapport aux scrutins de 1995, soit une progression non négligeable au regard de celle enregistrée depuis 1948. Mais l'analyse⁽¹⁾ démontre cependant que l'on est loin d'atteindre l'objectif de la parité: au Sénat, la proportion d'élus était de 30%; à la Chambre des représentants, de 19,3%; au Conseil de la Région de Bruxelles-Capitales, de 34,6%; au Conseil de la Communauté germanophone, de 24%; au Conseil flamand; de 19,5%; au Conseil régional wallon, de 10,7%, et au Parlement européen, le nombre de femmes élues dans la fraction belge était de 32%.

Le projet de loi soumis à l'attention de votre honorable assemblée vise à atteindre l'élection d'un nombre de femmes en rapport avec le poids qu'elles constituent réellement. Il s'applique à l'élection des chambres législatives et du Conseil de la Communauté germanophone. Un dispositif similaire est proposé, parallèlement, pour les élections provinciales, communales, du Parlement européen, du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale, du Conseil régional wallon et du Conseil flamand. Ces projets de loi prévoient une présence égale d'hommes et de femmes sur les listes électorales, à une unité près. En outre, les deux premières places de la liste doivent être occupées par des candidats de sexe différent. Le projet prévoit

(1) *Courrier hebdomadaire du CRISP*, n° 1662-1663. La représentation des femmes en politique après les élections du 13 juin 1999, par Valérie Verzele et Carine Joly.

moeten de eerste twee plaatsen ingenomen worden door kandidaten van verschillend geslacht. Het ontwerp voorziet echter in een overgangsbepaling voor de eerste volledige hernieuwing van elk gremium na de inwerkingtreding van de wet, volgens welke de eerste drie kandidaten van de lijst niet van hetzelfde geslacht kunnen zijn. De deskundigen zijn van oordeel dat de doelstelling van paritaire democratie bereikt kan worden via een evenwichtige aanwezigheid van mannen en vrouwen op de kieslijsten, net als via een betere aanwezigheid van vrouwen op een verkiesbare plaats. Men zal in dit opzicht het advies aanhalen van 4 februari 1999 van het Adviescomité van de Senaat voor gelijke kansen voor mannen en vrouwen (stuk Senaat, nr. 1-584/2, 1998-1999), of nog het advies van de Raad van de Gelijke Kansen voor mannen en vrouwen over de weerslag van de vermindering van het devolutieve effect van de kopstemmen op de vrouwelijke vertegenwoordiging in de gremia.

De tekst voorziet een inwerkingtreding één jaar na bekendmaking in het *Belgisch Staatsblad*. Hij bepaalt eveneens dat de verschillende gremia, waarop hij van toepassing is, binnen de zes maanden na hun verkiezing overgaan tot de evaluatie van de uitwerking van de tekst op de aanwezigheid van het aantal vrouwelijke verkozenen. Een dergelijke reglementering is inderdaad slechts verenigbaar met het gelijkheidsbeginsel in de mate dat de maatregelen die zij voorziet van tijdelijke aard zijn, bestemd om te verdwijnen zodra de beoogde doelstelling is bereikt (arrest 9/94 van het Arbitragehof).

Het voorontwerp van wet dat u wordt voorgelegd voert het nieuwe artikel 10*bis* uit van de Grondwet dat voorziet dat de wetgever de gelijke toegang bevordert van de vrouwen en van de mannen tot de door verkiezing verkregen en openbare mandaten.

Artikelsgewijze bespreking

Hoofdstuk I — Algemene bepaling

Artikel 1

Het wetsontwerp is «bicameraal verplicht» volgens artikel 77 van de Grondwet.

Hoofdstuk II — Wijziging van het Kieswetboek voor de verkiezing van de federale wetgevende kamers

Artikel 2

Dit artikel stelt het principe van de egalitaire samenstelling van de lijsten van kandidaten, op dusdanige wijze dat het verschil tussen het aantal kandidaten van ieder geslacht niet groter kan zijn dan één.

toutefois une disposition transitoire pour le premier renouvellement complet de chaque assemblée après l'entrée en vigueur de la loi, aux termes de laquelle les trois premiers candidats de la liste ne peuvent être du même sexe. Les experts considèrent que l'objectif de la démocratie paritaire peut être atteint à travers une présence équilibrée des hommes et des femmes sur les listes électorales, ainsi qu'à travers une meilleure présence des femmes en ordre utile. On citera, à cet égard, l'avis du 4 février 1999 du Comité d'avis du Sénat pour l'égalité des chances entre les hommes et les femmes (doc. Sénat, n° 1-584/2, 1998-1999), ou encore l'avis n° 30 du 24 janvier 2000 du bureau du Conseil de l'égalité des chances entre hommes et femmes sur l'impact de la réduction de l'effet dévolutif des votes en case de tête sur la représentation féminine dans les assemblées.

Le texte prévoit une entrée en vigueur un an après publication au *Moniteur belge*. Il dispose également que les différentes assemblées visées par son application procèdent, dans les six mois de l'élection, à une évaluation de ses effets sur la présence d'éluës. Une telle réglementation n'est en effet compatible avec le principe d'égalité que pour autant que les mesures qu'elle prévoit soient de nature temporaire, destinées à disparaître dès que l'objectif visé est atteint (arrêt 9/94 de la Cour d'arbitrage).

L'avant-projet qui vous est proposé exécute l'article 10*bis* nouveau de la Constitution qui prévoit que le législateur favorise l'égal accès des femmes et des hommes aux mandats électifs et publics.

Commentaires des articles

Chapitre I — Disposition générale

Article 1er

Le projet de loi est «bicaméral obligatoire» au terme de l'article 77 de la Constitution.

Chapitre II — Modification au Code électoral pour l'élection des chambres législatives fédérales

Article 2

Cet article pose le principe de la composition égalitaire des listes de candidats, de sorte que l'écart entre le nombre des candidats de chaque sexe ne puisse être supérieur à un.

Het preciseert bovendien dat de eerste twee kandidaten op elk van de lijsten van een verschillend geslacht moeten zijn.

In een studie over «de vertegenwoordiging van vrouwen in de politiek na de verkiezingen van 13 juni 1999», legt het Centrum voor sociaal-economisch onderzoek en informatie meer bepaald uit, dat «verschillende oplossingen om te verhelpen aan de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de politiek naar voor werden geschoven, zowel door de partijen via wetsvoorstellen, als door zekere auteurs. Simulaties van maatregelen werden aldus verwezenlijkt door Petra Meier op grond van de verkiezingsuitslagen van 1995 voor de Kamer van volksvertegenwoordigers en voor de Senaat. Zo toont ze dat de toepassing van het «rits-systeem» of van alternering over de hele lijst, leidt tot een aanzienlijk toegenomen vertegenwoordiging van het aantal vrouwen en dit hoofdzakelijk in de Senaat (van 30 naar 42 % vrouwen). De alternering voor de eerste twee plaatsen waarborgt daarentegen een grotere aangroei van de vrouwelijke vertegenwoordiging in de Kamer dan in de Senaat, waar de toename van het aantal vrouwelijke verkozenen miniem zou zijn.

Over alle gremia gespreid, zal de wet op de quota geen radicale verandering hebben aangebracht aan de vrouwelijke vertegenwoordiging in het Belgische politieke landschap. De vloedgolf van vrouwelijke verkozenen heeft niet plaatsgehad. Dit was te voorzien, want de quota sloegen op het geheel van de lijst maar niet specifiek op de verkiesbaarheid van de ingenomen plaatsen (...).

Bij de beoogde hervormingen van het electoraal systeem kan de oplossing van de alternering man/vrouw op de verkiesbare plaatsen — zelfs mocht zij, om werkelijk doeltreffend te zijn, gepaard gaan met een vermindering van het aantal kiesdistricten — beschouwd worden als de meest rechtstreekse etappe op de weg naar de paritaire democratie» (naar *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 1999, nr. 1662-1663, blz. 82 en 83).

De nagestreefde doelstelling is te leiden naar een zo gelijk mogelijke aanwezigheid van mannen en vrouwen binnen de verkozen gremia, en naar het verzekeren van een evolutie in de gedragingen in dit opzicht, in uitvoering van artikel 10 van de Grondwet.

Artikel 3

Dit artikel heeft als voorwerp toe te laten dat, wanneer een verbeterings- of aanvullingsakte wordt ingediend, de volgorde van voordracht aangenomen in de afgewezen akte te wijzigen, overeenkomstig de suggestie van de Raad van State in zijn advies L. 30289/2/V.

Il précise en outre que les deux premiers candidats de chacune des listes doivent être de sexe différent.

Dans une étude relative à «la représentation des femmes en politique après les élections du 13 juin 1999», le Centre de recherche et d'information socio-politiques expose notamment: «diverses solutions pour remédier à la sous-représentation des femmes en politique ont été avancées à la fois par les partis à travers des propositions de loi et par certains auteurs. Des simulations de mesures ont ainsi été réalisées par Petra Meier sur la base des résultats électoraux de 1995 pour la Chambre des représentants et le Sénat. Elle montre ainsi que l'application du système de fermeture-éclair ou l'alternance sur toute la liste conduit à une représentation accrue significative du nombre de femmes, et ce principalement au Sénat (passage de 30 à 42 % de femmes). L'alternance aux deux premières places garantit par contre un plus grand accroissement de la représentation féminine à la Chambre qu'au Sénat, où l'augmentation du nombre d'élues ne serait que légère.

Toutes assemblées confondues, la loi sur les quotas n'aura pas bouleversé radicalement la représentation féminine du paysage politique belge. Le raz-de-marée des élues n'a pas eu lieu. C'était à prévoir car le quota portait sur l'ensemble de la liste mais pas spécifiquement sur les places en ordre utile (...).

Parmi les réformes du système électoral envisagées, la solution de l'alternance homme/femme sur les places en ordre utile, même si elle devrait, pour être réellement efficace, s'accompagner d'une réduction du nombre de circonscriptions électorales, peut être considérée comme l'étape la plus directe sur la voie de la démocratie paritaire» (*Courrier hebdomadaire du CRISP*, 1999, n° 1662-1663, pp. 82 et 83).

L'objectif poursuivi est de conduire à une présence aussi égale que possible des hommes et des femmes au sein des assemblées élues, et d'assurer une évolution des comportements à cet égard, en exécution de l'article 10bis de la Constitution.

Article 3

Cet article a pour objet de permettre, lorsqu'un acte rectificatif ou complémentaire est déposé, de modifier l'ordre de présentation adopté dans l'acte écarté, conformément à la suggestion formulée par le Conseil d'État dans son avis L. 30289/2/V.

Hoofdstuk III — Wijziging van de wet van 16 juli 1990 tot regeling van de wijze waarop de Raad van de Duitstalige Gemeenschap wordt verkozen

Artikel 4

Door dit artikel zijn de principes die werden ontwikkeld in artikel 2 van toepassing op de verkiezing van de Raad van de Duitstalige Gemeenschap.

Hoofdstuk IV — Overgangsbepaling

Artikel 5

Dit artikel voorziet, als overgangsregeling, dat elke lijst, die overigens paritair is, bij de eerste volledige hernieuwing van elk gremium na de inwerkingtreding van de huidige wet geen drie kandidaten van hetzelfde geslacht op de eerste drie plaatsen mag bevatten.

Hoofdstuk V — Slotbepalingen

Artikel 6

Dit artikel legt, voor elk gremium, de evaluatie op, binnen de zes maanden na zijn verkiezing, van de weerslag van deze wet op de aanwezigheid van vrouwelijke verkozenen in zijn midden.

Het is inderdaad wenselijk om na drie legislaturen de wet te kunnen afschaffen mocht de doelstelling van een evenwichtige vertegenwoordiging van mannen en vrouwen bereikt zijn in de gremia.

Artikel 7

Deze bepaling legt de datum van inwerkingtreding van de wet vast.

Die wordt bepaald een jaar na de bekendmaking van de wet in het *Belgisch Staatsblad*.

Het is inderdaad niet wenselijk de regels te wijzigen voor de opstelling van de kandidatenlijsten zonder voorafgaande mededeling.

De wet moet inderdaad worden toegepast op al de toekomstige verkiezingen.

*
* *

Dit is, dames en heren, de teneur van het wetsontwerp dat de regering de eer heeft aan uw overleg voor te leggen.

Chapitre III — Modification à la loi du 16 juillet 1990 réglant le mode d'élection du Conseil de la Communauté germanophone

Article 4

Par cet article, les principes développés à l'article 2 sont d'application à l'élection du Conseil de la Communauté germanophone.

Chapitre IV — Disposition transitoire

Article 5

Cet article prévoit, à titre transitoire, que chaque liste par ailleurs paritaire ne peut comprendre trois candidats du même sexe aux trois premières places, lors du premier renouvellement complet de chaque assemblée après l'entrée en vigueur de la loi.

Chapitre V — Dispositions finales

Article 6

Cet article impose l'évaluation par chaque assemblée, dans les six mois de son élection, des effets de la présente loi sur la présence d'élues en son sein.

En effet, il est souhaitable de pouvoir, après trois législatures, abroger la loi si l'objectif poursuivi d'une représentation équilibrée des hommes et des femmes dans les assemblées a été atteint.

Article 7

Cette disposition détermine la date d'entrée en vigueur de la loi.

Celle-ci est fixée un an après la publication de la loi au *Moniteur belge*.

En effet, il n'est pas souhaitable de changer les règles de constitution des listes de candidature aux élections sans préavis.

La présente loi a en effet pour vocation de s'appliquer à tous les scrutins à venir.

*
* *

Tel est, mesdames et messieurs, la teneur du projet de loi que le gouvernement à l'honneur de soumettre à vos délibérations.

*De vice-eerste minister, minister van
Werkgelegenheid en minister van Gelijke Kansen,*

Laurette ONKELINX.

De minister van Binnenlandse Zaken,

Antoine DUQUESNE.

*La vice-première ministre, ministre de l'Emploi
et ministre de l'Égalité des chances,*

Laurette ONKELINX.

Le ministre de l'Intérieur,

Antoine DUQUESNE.

WETSONTWERP

ALBERT II,

Koning der Belgen,

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen,
ONZE GROET.

Op de voordracht van Onze vice-eerste minister, minister van Werkgelegenheid en minister van Gelijke Kansen en van Onze minister van Binnenlandse Zaken,

HEBBERN WIJ BESLOTEN EN BESLUITEN WIJ:

Onze vice-eerste minister, minister van Werkgelegenheid en minister van Gelijke Kansen en Onze minister van Binnenlandse Zaken zijn ermee belast het ontwerp van wet, waarvan de tekst hierna volgt, in Onze naam aan de Wetgevende Kamers voor te leggen:

HOOFDSTUK I

Algemene bepaling

Artikel 1

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 77 van de Grondwet.

HOOFDSTUK II

Wijziging van het Kieswetboek voor de verkiezing van de federale Wetgevende Kamers

Art. 2

Artikel 117*bis* van het Kieswetboek, ingevoegd door de wet van 24 mei 1994, wordt vervangen door de volgende bepaling:

«*Art. 117bis.* — Op elk van de lijsten mag het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één.

De eerste twee kandidaten van elk van de lijsten moeten van een verschillend geslacht zijn.»

Art. 3

In artikel 123, vierde lid, van het Kieswetboek, ingevoegd door de wet van 24 mei 1994, worden de

PROJET DE LOI

ALBERT II,

Roi des Belges,

À tous, présents et à venir,
SALUT.

Sur la proposition de Notre vice-première ministre, ministre de l'Emploi et ministre de l'Égalité des chances et de Notre ministre de l'Intérieur,

NOUS AVONS ARRÊTÉ ET ARRÊTONS:

Notre vice-première ministre, ministre de l'Emploi et ministre de l'Égalité des chances et Notre ministre de l'Intérieur sont chargés de présenter, en Notre nom, aux Chambres législatives le projet de loi dont la teneur suit:

CHAPITRE I

Disposition générale Article 1er

La présente loi règle une matière visée à l'article 77 de la Constitution.

CHAPITRE II

Modification au Code électoral pour l'élection des Chambres législatives fédérales

Art. 2

L'article 117*bis* du Code électoral, inséré par la loi du 24 mai 1994, est remplacé par la disposition suivante:

«*Art. 117bis.* — Sur chacune des listes, l'écart entre le nombre des candidats de chaque sexe ne peut être supérieur à un.

Les deux premiers candidats de chacune des listes doivent être de sexe différent.»

Art. 3

À l'article 123, alinéa 4, du Code électoral, inséré par la loi du 24 mai 1994, les termes «Il ne peut» sont

woorden vervangen door de woorden « Behalve in het geval voorzien in 6° van het voorgaande lid. »

HOOFDSTUK III

Wijziging van de wet van 6 juli 1990 tot regeling van de wijze waarop de Raad van de Duitstalige Gemeenschap wordt verkozen

Art. 4

Artikel 22bis van de wet van 6 juli 1990 tot regeling van de wijze waarop de Raad van de Duitstalige Gemeenschap wordt verkozen, ingevoegd door de wet van 24 mei 1994, wordt vervangen door de volgende bepaling:

« Art. 22bis. — Op elk van de lijsten mag het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één.

De eerste twee kandidaten van elk van de lijsten moeten van een verschillend geslacht zijn. »

HOOFDSTUK IV

Overgangsbepaling

Art. 5

Bij de eerste volledige vernieuwing van elke gremium na de inwerkingtreding van deze wet, mogen de eerste drie kandidaten van elke lijst niet van hetzelfde geslacht zijn.

Bovendien mag op elk van de lijsten het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één.

HOOFDSTUK V

Slotbepalingen

Art. 6

Elk gremium evalueert binnen zes maanden nadat het verkozen is, de uitwerking van deze wet op de aanwezigheid van het aantal vrouwelijke verkozenen in zijn midden.

Art. 7

Deze wet treedt in werking een jaar nadat zij in het *Belgisch Staatsblad* is bekendgemaakt.

remplacés par les termes « Sauf dans le cas prévu au 6° de l'alinéa précédent, il ne peut. »

CHAPITRE III

Modification à la loi du 6 juillet 1990 réglant le mode d'élection du Conseil de la Communauté germanophone

Art. 4

L'article 22bis de la loi du 6 juillet 1990 réglant les modalités de l'élection du Conseil de la Communauté germanophone, inséré par la loi du 24 mai 1994, est remplacé par la disposition suivante:

« Art. 22bis. — Sur chacune des listes, l'écart entre le nombre des candidats de chaque sexe ne peut être supérieur à un.

Les deux premiers candidats de chacune des listes doivent être de sexe différent. »

CHAPITRE IV

Disposition transitoire

Art. 5

Lors du premier renouvellement complet de chaque assemblée après l'entrée en vigueur de la présente loi, les trois premiers candidats de chacune des listes ne peuvent être du même sexe.

En outre, sur chacune des listes, l'écart entre le nombre de candidats de chaque sexe ne peut être supérieur à un.

CHAPITRE V

Dispositions finales

Art. 6

Chaque assemblée procède, dans les six mois de son élection, à une évaluation des effets de la présente loi sur la présence d'élues en son sein.

Art. 7

La présente loi entre en vigueur un an après sa publication au *Moniteur belge*.

Gegeven te Brussel, 24 januari 2002.

ALBERT

Van Koningswege:

*De vice-eerste minister, minister van
Werkgelegenheid en minister van Gelijke Kansen,*

L. ONKELINX.

De minister van Binnenlandse Zaken,

A. DUQUESNE.

Donné à Bruxelles, le 24 janvier 2002.

ALBERT

Par le Roi:

*La vice-première ministre, ministre de l'Emploi
et ministre de l'Égalité des chances,*

L. ONKELINX.

Le ministre de l'Intérieur,

A. DUQUESNE.

VOORONTWERP VAN WET VOOR ADVIES VOORGELEGD AAN DE RAAD VAN STATE

Voorontwerp van wet tot verzekering van een gelijke aanwezigheid van mannen en vrouwen op de lijsten van de kandidaturen voor de verkiezingen van de federale Wetgevende Kamers, van de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en van de Gemeenschaps- en Gewestraden

EERSTE HOOFDSTUK

Algemene bepaling

Artikel 1

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 77 van de Grondwet.

HOOFDSTUK II

Wijziging van het Kieswetboek voor de verkiezing van de federale Wetgevende Kaders

Art. 2

Artikel 117bis van het Kieswetboek, ingevoegd door de wet van 24 mei 1994, wordt vervangen door de volgende bepaling :

«*Art. 117bis.* — Op elk van de lijsten kan het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één.

De eerste twee kandidaten van elk van de lijsten moeten van een verschillend geslacht zijn.»

HOOFDSTUK III

Wijziging van de wet van 12 januari 1989 tot regeling van de wijze waarop de Brusselse Hoofdstedelijke Raad wordt verkozen

Art. 3

Artikel 11bis van de wet van 12 januari 1989 tot regeling van de wijze waarop de Brusselse Hoofdstedelijke Raad wordt verkozen, ingevoegd door de wet van 24 mei 1994, wordt vervangen door de volgende bepaling :

«*Art. 11bis.* — Op elk van de lijsten kan het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één.

De eerste twee kandidaten van elk van de lijsten moeten van een verschillend geslacht zijn.»

HOOFDSTUK IV

Wijziging van de wet van 16 juli 1990 tot regeling van de wijze waarop de Raad van de Duitstalige Gemeenschap wordt verkozen

Art. 4

Artikel 22bis van de wet van 16 juli 1990 tot regeling van de wijze waarop de Raad van de Duitstalige Gemeenschap wordt verkozen, ingevoegd door de wet van 24 mei 1994, wordt vervangen door de volgende bepaling :

«*Art. 22bis.* — Op elk van de lijsten kan het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één.

AVANT-PROJET DE LOI SOUMIS À L'AVIS DU CONSEIL D'ÉTAT

Avant-projet de loi assurant une présence égale des hommes et des femmes sur les listes de candidatures aux élections des Chambres législatives fédérales, du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale et des Conseils de communauté et de région

CHAPITRE PREMIER

Disposition générale

Article 1er

La présente loi règle une matière visée à l'article 77 de la Constitution.

CHAPITRE II

Modification au Code électoral pour l'élection des Chambres législatives fédérales

Art. 2

L'article 117bis du Code électoral, inséré par la loi du 24 mai 1994, est remplacé par la disposition suivante :

«*Art. 117bis.* — Sur chacune des listes, l'écart entre le nombre des candidats de chaque sexe ne peut être supérieur à un.

Les deux premiers candidats de chacune des listes doivent être de sexe différent.»

CHAPITRE III

Modification à la loi du 12 janvier 1989 réglant les modalités de l'élection du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale

Art. 3

L'article 11bis de la loi du 12 janvier 1989 réglant les modalités de l'élection du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale, inséré par la loi du 24 mai 1994, est remplacé par la disposition suivante :

«*Art. 11bis.* — Sur chacune des listes, l'écart entre le nombre des candidats de chaque sexe ne peut être supérieur à un.

Les deux premiers candidats de chacune des listes doivent être de sexe différent.»

CHAPITRE IV

Modification à la loi du 16 juillet 1990 réglant le mode d'élection du Conseil de la Communauté française

Art. 4

L'article 22bis de la loi du 16 juillet 1990 réglant le mode d'élection du Conseil de la Communauté germanophone, inséré par la loi du 24 mai 1994, est remplacé par la disposition suivante :

«*Art. 22bis.* — Sur chacune des listes, l'écart entre le nombre des candidats de chaque sexe ne peut être supérieur à un.

De eerste twee kandidaten van elk van de lijsten moeten van een verschillend geslacht zijn.»

HOOFDSTUK V

Wijziging van de gewone wet van 16 juli 1993 tot vervollediging van de federale Staatsstructuur

Art. 5

Artikel 14*bis* van de gewone wet van 16 juli 1993 tot vervollediging van de federale Staatsstructuur, ingevoegd door de wet van 24 mei 1994, wordt vervangen door de volgende bepaling:

«*Art. 14bis.* — Op elk van de lijsten kan het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één.

De eerste twee kandidaten van elk van de lijsten moeten van een verschillend geslacht zijn.»

HOOFDSTUK VI

Overgangsbepalingen

Art. 6

Bij de eerste volledige hernieuwing van elke volksvertegenwoordiging na de inwerkingtreding van de huidige wet, mogen de drie eerste kandidaten op elke lijst niet van hetzelfde geslacht zijn.

Bovendien kan op elk van de lijsten het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter zijn dan één.

HOOFDSTUK VII

Slotbepalingen

Art. 7

Elke volksvertegenwoordiging gaat, binnen de zes maanden na haar verkiezing, over tot een evaluatie van de invloed van deze wet op het aantal vrouwelijke verkozenen in haar schoot.

Art. 8

Deze wet treedt in werking een jaar na haar bekendmaking in het *Belgisch Staatsblad*.

Les deux premiers candidats de chacune des listes doivent être de sexe différent.»

CHAPITRE V

Modification à la loi ordinaire du 16 juillet 1993 visant à achever la structure fédérale de l'État

Art. 5

L'article 14*bis* de la loi ordinaire du 16 juillet 1993 visant à achever la structure fédérale de l'État, inséré par la loi du 24 mai 1994, est remplacé par la disposition suivante:

«*Art. 14bis.* — Sur chacune des listes, l'écart entre le nombre des candidats de chaque sexe ne peut être supérieur à un.

Les deux premiers candidats de chacune des listes doivent être de sexe différent.»

CHAPITRE VI

Disposition transitoire

Art. 6

Lors du premier renouvellement complet de chaque assemblée après l'entrée en vigueur de la présente loi, les trois premiers candidats de chacune des listes ne peuvent être du même sexe.

En outre, sur chacune des listes, l'écart entre le nombre de candidats de chaque sexe ne peut être supérieur à un.

CHAPITRE VII

Dispositions finales

Art. 7

Chaque assemblée procède, dans les six mois de son élection, à une évaluation des effets de la présente loi sur la présence d'élus en son sein.

Art. 8

La présente loi entre en vigueur un an après sa publication au *Moniteur belge*.

ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE

De RAAD VAN STATE, afdeling wetgeving, tweede vakantiekamer, op 13 juni 2000 door de vice-eerste minister, minister van de Gelijke Kansen, verzocht haar, binnen een termijn van ten hoogste een maand, van advies te dienen over een voorontwerp van wet «tot verzekering van een gelijke aanwezigheid van mannen en vrouwen op de lijsten van de kandidaturen voor de verkiezingen van de federale Wetgevende Kamers, van de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en van de Gemeenschaps- en Gewestraden», heeft op 2 augustus 2000 het volgende advies gegeven:

ALGEMENE OPMERKINGEN

1. Het onderhavige voorontwerp strekt ertoe pariteit voor te schrijven tussen mannen en vrouwen die zich kandidaat stellen op lijsten voor de verkiezing van de federale Wetgevende Kamers, de Brusselse Hoofdstedelijke Raad en de Gemeenschaps- en Gewestraden.

In het verleden heeft de afdeling wetgeving al herhaaldelijk opgemerkt dat wetsontwerpen die tot doel hebben te bepalen dat verkiezingslijsten een minimumaantal kandidaten van beiderlei kunne moeten tellen, ongrondwettig zijn (1).

In advies L. 29.910/2 heeft de afdeling wetgeving opgemerkt dat, om tegemoet te komen aan de bezwaren waartoe zulke ontwerpen aanleiding geven, in de Grondwet een bepaling zou moeten worden ingevoegd om de gelijke toegang van mannen en vrouwen tot door verkiezing verkregen mandaten te bevorderen (2).

Zoals in de adviesaanvraag wordt vermeld, heeft de regering een voorstel tot herziening van de Grondwet ingediend om in de Grondwet een artikel 10*bis* in te voegen, waarvan het eerste lid als volgt zou luiden:

«Het recht van de mannen en van de vrouwen op gelijkheid is gewaarborgd. De wet, het decreet en de regel, bedoeld in artikel 134 van de Grondwet, bevorderen de gelijke uitoefening van hun rechten en vrijheden, en meer bepaald hun gelijke toegang tot de door verkiezing verkregen mandaten en de overheidsmandaten.»

Het advies van de Raad van State moet dus worden gegeven onder het uitdrukkelijke voorbehoud dat de tekst van artikel 10*bis*, eerste lid, die uiteindelijk zal worden aangenomen, in overeenstemming zal zijn met de aldus door de regering voorgestelde tekst of dat die uiteindelijke tekst in elk geval, mochten er wijzigingen in worden aangebracht, de mogelijkheid zal blijven inhouden om de maatregelen te nemen die in het onderzochte ontwerp worden gepland.

(1) Advies L. 22.066/2 van 8 maart 1993 over een voorontwerp van wet «ter bevordering van een evenwichtige spreiding van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de parlements-, provincieraads- en gemeenteraadsverkiezingen»; advies L. 22.885/2 van 17 november 1993 over een voorontwerp van wet «ter bevordering van een evenwichtige verdeling van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen», stuk Kamer, nr. 1316/1, 1993-1994; advies L. 29.910/2 van 3 april 2000 over een voorontwerp van wet «tot beperking met de helft van de devolutive kracht van de lijststemmen en tot afschaffing van het onderscheid tussen kandidaat-titularissen en kandidaat-opvolgers voor de verkiezing van de federale Wetgevende Kamers, het Europees Parlement, de Raad van de Duitstalige Gemeenschap en de provincie- en gemeenteraden».

(2) Zie in die zin inzonderheid advies L. 21.990/VR van 18 december 1992 over een voorstel van bijzondere wet «tot vervollediging van de federale Staatsstructuur» (stuk Senaat, nr. 558/2, 1992-1993, blz. 2) en het voornoemde advies L. 22.882/2 van 17 november 1993.

AVIS DU CONSEIL D'ÉTAT

Le CONSEIL D'ÉTAT, section de législation, deuxième chambre des vacances, saisi par la vice-première ministre, ministre de l'Égalité des chances, le 13 juin 2000, d'une demande d'avis, dans un délai ne dépassant pas un mois, sur un avant-projet de loi «assurant une présence égale des hommes et des femmes sur les listes de candidatures aux élections des Chambres législatives fédérales, du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale et des Conseils de communauté et de régions», a donné le 2 août 2000 l'avis suivant:

OBSERVATIONS GÉNÉRALES

1. Le présent avant-projet tend à imposer la parité entre les hommes et les femmes se présentant sur les listes de candidatures aux élections des Chambres législatives fédérales, du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale et des Conseils de communautés et de régions.

Par le passé, la section de législation a, à plusieurs reprises, relevé l'inconstitutionnalité de projets de loi tendant à imposer une présence minimale de représentants de chaque sexe sur les listes électorales (1).

Dans son avis L. 29.910/2, la section de législation a indiqué qu'afin d'écarter les objections soulevées par de tels projets, il conviendrait d'inscrire une disposition dans la Constitution visant à favoriser l'égal accès des femmes et des hommes aux mandats électoraux (2).

Ainsi qu'en fait mention la demande d'avis, le gouvernement a déposé une proposition de révision de la Constitution tendant à insérer un article 10*bis* dans la Constitution, dont l'alinéa 1er serait rédigé comme suit:

«Le droit des femmes et des hommes à l'égalité est garanti. La loi, le décret et la règle visée à l'article 134 favorisent l'égal exercice de leurs droits et libertés, et notamment leur égal accès aux mandats électifs et publics.»

L'avis du Conseil d'État doit dès lors être émis sous la réserve expresse que le texte de l'article 10*bis*, alinéa 1er, qui sera finalement adopté sera bien conforme au texte ainsi proposé par le gouvernement ou qu'en tout cas, s'il fait l'objet de modifications, il maintiendra la possibilité d'adopter les mesures envisagées par le projet examiné.

(1) Avis L. 22.066/2, donné le 8 mars 1993, sur un avant-projet de loi «visant à promouvoir une répartition équilibrée des hommes et des femmes sur les listes de candidatures aux élections législatives, provinciales et communales»; avis L. 22.885/2, donné le 17 novembre 1993, sur un avant-projet de loi «visant à promouvoir une répartition équilibrée des hommes et des femmes sur les listes de candidatures aux élections», doc. Chambre, n° 1316/1, 1993-1994; avis L. 29.910/2, donné le 3 avril 2000, sur un avant-projet de loi visant à réduire de moitié l'effet dévolutif des votes exprimés en case de tête et à supprimer la distinction entre candidats titulaires et candidats suppléants pour l'élection des Chambres législatives fédérales, du Parlement européen, du Conseil de la Communauté germanophone et des conseils provinciaux et communaux.

(2) Voir en ce sens, notamment, l'avis L. 21.990/VR du 18 décembre 1992 sur une proposition de loi spéciale «visant à achever la structure fédérale de l'État (doc. Sénat, n° 558/2, 1992-1993, p. 2) et l'avis L. 22.885/2 du 17 novembre 1993 précité.

2. De ontworpen wet strekt ertoe pariteit tussen mannen en vrouwen op verkiezingslijsten in te voeren, niet alleen voor verkiezingen van de federale Kamers, maar ook voor die van de Gemeenschaps- en Gewestraden.

De vraag rijst of zulk een regel voor de verkiezing van de Gemeenschaps- en Gewestraden, met uitzondering van de Raad van de Duitstalige Gemeenschap, kan worden opgelegd via een wet die bij gewone meerderheid is aangenomen.

Artikel 118, § 1, van de Grondwet bepaalt immers dat de wet waarbij de verkiezing van de Gemeenschaps- en Gewestraden wordt geregeld, «behoudens voor de Raad van de Duitstalige Gemeenschap» met bijzondere meerderheid moet worden aangenomen.

Zo heeft de afdeling wetgeving zeer onlangs nog in verband met een voorontwerp van bijzondere wet tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen en de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen, tot bespreking met de helft van de devolutive kracht van de lijststemmen en tot afschaffing van het onderscheid tussen kandidaat-titularissen en kandidaat-opvolgers voor de verkiezing van de Vlaamse Raad, de Waalse Gewestraad en de Brusselse Hoofdstedelijke Raad het volgende opgemerkt:

«De Grondwet legt evenwel niet op dat de bijzondere wet zelf op exhaustieve wijze alle voorschriften vaststelt die nodig zijn om een aangelegenheid te regelen waarvoor een bijzondere meerderheid vereist is.

Zoals voor iedere materie die de Grondwet uitsluitend in handen legt van de wetgever, blijft een delegatie mogelijk voorzover ze alleen slaat op bijkomstige zaken.

In de bijzondere wetten die zijn goedgekeurd met het oog op de hervorming van de instellingen, wordt trouwens op verscheidene plaatsen verwezen naar bepalingen die nu eens door de Koning, dan weer door de gewone wetgever zijn of moeten worden genomen.

De handelwijze waarbij in de bijzondere wet verwezen wordt naar de gewone wet voor de tenuitvoerlegging van bepalingen die ze bevat, wordt trouwens impliciet erkend door artikel 77, eerste lid, 4°, dat voorschrijft dat wetten die met een bijzondere meerderheid moeten worden goedgekeurd, «evenals de wetten ter uitvoering hiervan», onder het volledige bicameralisme vallen.

Juist om te voorkomen dat grondwettigheidsbezwaren zouden worden opgeworpen wanneer de verkiezing van de Gewest- en de Gemeenschapsraden bij een gewone wet wordt geregeld, heeft de steller van het onderhavige voorontwerp van bijzondere wet in die bijzondere wet een bepaling opgenomen, artikel 12, waarin het volgende staat:

«De modaliteiten voor de verkiezing van de Vlaamse Raad, de Waalse Gewestraad en de Brusselse Hoofdstedelijke Raad die niet geregeld worden door deze bijzondere wet, worden bepaald door de gewone wet.»

Rekening houdend met het voorgaande, zou het beter zijn het begin van artikel 12 als volgt te stellen:

«Bijkomstige maatregelen of detailkwesties nopens de verkiezing van ... Raad die niet aan de orde komen in deze bijzondere wet.» (1).

(1) Advies L 30.168/2, van 28 juni 2000.

2. La loi en projet tend à instaurer la parité entre les femmes et les hommes sur les listes électorales déposées non seulement pour les élections des Chambres fédérales, mais également pour l'élection des Conseils de communautés et de régions.

La question se pose de savoir si une loi adoptée à la majorité ordinaire peut imposer une telle règle en ce qui concerne l'élection des Conseils de communautés et de régions, autres que celui de la Communauté germanophone.

L'article 118, § 1er, de la Constitution prévoit en effet que «sauf pour ce qui concerne le Conseil de la Communauté germanophone», la loi qui règle les élections des Conseils de communautés et de régions, doit être adoptée à la majorité spéciale.

Ainsi que la section de législation l'a observé très récemment, à propos d'un avant-projet de loi spéciale modifiant la loi du 8 août 1980 de réformes institutionnelles et la loi spéciale du 12 janvier 1989 relative aux institutions bruxelloises en vue de réduire de moitié l'effet dévolutif des votes exprimés en case de tête et de supprimer la distinction entre candidats titulaires et candidats suppléants pour l'élection du Conseil flamand, du Conseil régional wallon et du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale:

«La Constitution n'impose, toutefois, pas que la loi spéciale détermine elle-même de manière exhaustive l'ensemble des prescriptions nécessaires à régler une matière pour laquelle une majorité spéciale est requise.

Comme pour toute matière que la Constitution réserve au législateur, une délégation reste possible pour autant qu'elle ne porte que sur des éléments secondaires.

Les lois spéciales adoptées pour réformer les institutions contiennent d'ailleurs, à plusieurs endroits, des renvois à des dispositions prises ou à prendre tantôt par le Roi, tantôt par le législateur ordinaire.

La pratique consistant pour la loi spéciale à renvoyer à la loi ordinaire pour l'exécution de dispositions qu'elle contient est d'ailleurs implicitement reconnue par l'article 77, alinéa 1er, 4°, qui soumet au bicaméralisme intégral les lois à adopter à la majorité spéciale «ainsi que les lois prises en exécution de celles-ci».

C'est précisément dans le souci d'éviter tout reproche d'inconstitutionnalité que pourrait susciter une loi ordinaire réglant les élections des conseils régionaux et communautaires que l'auteur du présent avant-projet de loi spéciale y a inscrit une disposition, l'article 12, qui prévoit que:

«Les modalités de l'élection du Conseil flamand, du Conseil régional wallon et du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale qui ne sont pas réglés par la présente loi spéciale sont déterminés par la loi ordinaire.»

Compte tenu de ce qui précède, le début de l'article 12 serait mieux rédigé comme suit:

«Les mesures présentant un caractère accessoire ou de détail en vue de l'organisation de l'élection ... (la suite comme au projet).» (1).

(1) Avis L 30.168/2, donné le 28 juin 2000.

Een bepaling die, zoals de ontworpen bepaling, stelt dat het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht op elk van de lijsten niet groter mag zijn dan één en dat de eerste twee kandidaten van elke lijst van verschillend geslacht moeten zijn, kan niet als een bijkomstige maatregel of een detailkwestie worden beschouwd(1).

In het door de regering voorgestelde artikel 10*bis* van de Grondwet staat overigens dat de gelijke uitoefening, door mannen en vrouwen, van hun rechten en vrijheden, en meer bepaald hun gelijke toegang tot door verkiezing verkregen mandaten en overheidsmandaten wordt bevorderd door «de wet», het decreet en de regel, bedoeld in artikel 134». Uit die bewoordingen blijkt de wil om de uitvoering van de geplande grondwetsbepaling niet als een exclusieve bevoegdheid van de federale wetgever te beschouwen, maar ze aan de verschillende wetgevers toe te vertrouwen. Die wetgevers kunnen de maatregelen bedoeld in die nieuwe bepaling evenwel slechts uitvoeren binnen de grenzen van hun bevoegdheid. Zoals echter zojuist is gesteld, blijkt uit artikel 118 van de Grondwet dat de kieswetgeving van de gemeenschappen en de gewesten onder de federale wetgever ressorteert(2).

3. Artikel 7 van het ontwerp kan evenmin als zodanig bij een gewone wet worden aangenomen, maar om andere redenen.

Dat artikel heeft immers tot doel elke volksvertegenwoordiging binnen zes maanden na haar verkiezing te laten nagaan welke gevolgen deze wet voor het aantal vrouwen onder haar gekozenen heeft.

Zulk een bepaling valt echter onder de regels voor de werkwijze van de gemeenschaps- en gewestraden, die overeenkomstig de artikelen 39 en 115, § 1, van de Grondwet met bijzondere meerderheid moeten worden aangenomen, behalve wat de Duitstalige Gemeenschap betreft.

4. Volgens artikel 123, derde lid, 6°, van het Kieswetboek mag voor lijsten die niet voldoen aan de regels omtrent de evenwichtige samenstelling ervan vermeld in artikel 117*bis* van hetzelfde Wetboek, een verbeterings- of aanvullingsakte worden ingediend. In het vierde lid van die bepaling wordt gepreciseerd dat de verbeterings- of aanvullingsakte in dat geval de naam van één of meer nieuwe kandidaten mag bevatten, maar dat de in de afgewezen akte aangenomen volgorde van voordracht niet mag worden gewijzigd.

Het ontworpen artikel 117*bis* (artikel 2 van het ontwerp) voert twee regels in: één over het aantal mannelijke en vrouwelijke kandidaten per lijst en één over de volgorde waarin die kandidaten worden voorgedragen, waarbij de eerste twee plaatsen door kandidaten van verschillend geslacht moeten worden bekleed.

De vraag rijst bijgevolg of artikel 123, vierde lid, niet eveneens moet worden gewijzigd.

Als een lijst in overeenstemming is met het eerste lid, maar niet met het tweede lid van het ontworpen artikel 117*bis*, lijkt het

(1) Zie het genoemde advies L. 22.885/2 van 17 november 1993, waarin de Raad van State opmerkt dat de bepalingen met betrekking tot de regionale verkiezingen die voor een evenwichtige vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen moeten zorgen, tot uitvoering van een grondwetsbepaling in die zin, met een bijzondere meerderheid moeten worden aangenomen.

(2) Krachtens artikel 118, § 2, van de Grondwet kunnen «die aangelegenheden betreffende de verkiezing (...) van de Raad van de Vlaamse Gemeenschap, de Raad van de Franse Gemeenschap en de Raad van het Waalse Gewest die door die raden worden geregeld», op grond van de «constitutieve autonomie» weliswaar bij een bijzondere wet worden bepaald, maar tot hiertoe is er voor de in het onderzochte ontwerp vermelde aangelegenheden nog geen enkele wet in die zin uitgevaardigd.

Une disposition qui, comme celle en projet, dispose que sur chacune des listes, l'écart entre le nombre des candidats de chaque sexe ne peut être supérieur à un, et que les deux premiers candidats de chacune des listes doivent être de sexe différent, ne saurait être considérée comme une mesure secondaire, accessoire ou de détail(1).

L'article 10*bis* de la Constitution, tel que proposé par le gouvernement, indique du reste que l'égal exercice, par les femmes et les hommes, de leurs droits et libertés, et notamment leur égal accès aux mandats électifs et publics est favorisé par «la loi, le décret et la règle visée à l'article 134». Une telle formulation traduit la volonté de ne pas réserver à la compétence du législateur fédéral la mise en œuvre de la disposition constitutionnelle envisagée, mais bien de confier celle-ci aux différents législateurs. Ceux-ci ne pourraient toutefois adopter les mesures visées par cette disposition nouvelle que dans les limites de leurs compétences. Or, comme il vient d'être précisé, il résulte de l'article 118 de la Constitution que la législation électorale des communautés et des régions relève du législateur fédéral(2).

3. L'article 7 du projet ne peut également, mais pour d'autres raisons, être adopté tel quel par la loi ordinaire.

Il tend en effet à charger chaque assemblée, de procéder, dans les six mois de son élection, à une évaluation des effets de la présente loi sur la présence d'élus en son sein.

Une telle disposition relève en effet des règles de fonctionnement des conseils de communautés et de régions, qui, sauf en ce qui concerne la Communauté germanophone, doivent être adoptées à la majorité spéciale, conformément aux articles 39 et 115, § 1er, de la Constitution.

4. L'article 123, alinéa 3, 6°, du Code électoral permet aux listes qui ne respectent pas les règles relatives à leur composition équilibrée, visées par l'article 117*bis* du même Code, de déposer un acte rectificatif ou complémentaire. L'alinéa 4 de cette disposition précise que dans cette hypothèse, l'acte rectificatif ou complémentaire peut comprendre le nom d'un ou de plusieurs candidats nouveaux, mais que l'ordre de présentation adopté dans l'acte écarté ne peut être modifié.

L'article 117*bis* en projet (article 2 du projet) institue une double règle, l'une portant sur le nombre de candidats de chaque sexe de la liste, l'autre sur l'ordre de présentation de ces candidats, les deux premières places devant être occupées par des candidats de sexe différent.

La question se pose dès lors de savoir s'il ne convient pas de modifier également l'article 123, alinéa 4.

En effet, dans l'hypothèse d'une liste qui respecterait l'alinéa 1er de l'article 117*bis* en projet, mais qui ne serait pas conforme à

(1) Voir l'avis L. 22.885/2 du 17 novembre 1993 précité, dans lequel le Conseil d'État a fait observer que les dispositions relatives aux élections régionales destinées à assurer une représentation équilibrée des hommes et des femmes sur les listes électorales, en exécution d'une disposition constitutionnelle en ce sens, devait être adoptée à la majorité spéciale.

(2) Il est vrai qu'en vertu de l'article 118, § 2, de la Constitution, une loi spéciale peut, au titre de l'autonomie constitutive, désigner «celles des matières relatives à l'élection (...) du Conseil de la Communauté française, du Conseil de la Région wallonne et du Conseil de la Communauté flamande qui sont réglées par ces conseils». À ce jour, aucune législation n'a cependant été adoptée en ce sens pour les matières visées par le projet examiné.

immers redelijk dat de mogelijkheid wordt geboden om een verbeteringsakte in te dienen waarin alleen de volgorde van voordracht wordt gewijzigd.

De opmerking geldt voor het hele voorontwerp, aangezien artikel 123 van het Kieswetboek volgens de wetten waarbij de verkiezingen voor de raden van de deelentiteiten worden geregeld, op die verkiezingen van toepassing is(1).

SLOTOPMERKINGEN

In het opschrift van hoofdstuk IV, alsook in de inleidende zin van artikel 4, schrijve men:

«wet van 6 juli 1990 tot regeling van de wijze waarop de Raad van de Duitstalige Gemeenschap wordt verkozen.»

De Nederlandse tekst van het ontwerp is onzorgvuldig gesteld. Onder voorbehoud van de hiervoren gemaakte inhoudelijke opmerkingen worden de volgende tekstvoorstellen gedaan:

Opschrift

Men schrijve:

«Voorontwerp van wet tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op kandidatenlijsten voor de verkiezing van de federale Wetgevende Kamers, de Brusselse Hoofdstedelijke Raad en de Gemeenschaps- en Gewestraden.»

Voordrachtformulier

Men schrijve: «Minister van Gelijke Kansen.» Deze opmerking geldt voor heel het ontwerp.

Artikel 2

In het ontworpen artikel 117*bis* schrijve men: «mag het verschil» in plaats van «kan het verschil». Deze opmerking geldt voor heel het ontwerp.

Artikel 6

In het eerste lid schrijve men: «Bij de eerste volledige vernieuwing van elk gremium na de inwerkingtreding van deze wet, mogen de eerste drie kandidaten van elke lijst ...»

Artikel 7

Het artikel zou aldus gesteld moeten worden:

«Elk gremium evalueert binnen zes maanden nadat het verkozen is, de invloed van deze wet op het aantal vrouwelijke verkozenen in zijn midden.»

(1) Artikel 12, § 3, van de wet van 12 januari 1989 tot regeling van de wijze waarop de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest wordt verkozen; artikel 24, § 3, van de wet van 6 juli 1990 tot regeling van de wijze waarop de Raad van de Duitstalige Gemeenschap wordt verkozen; artikel 15, § 3, van de gewone wet van 16 juli 1993 tot vervollediging van de federale staatsstructuur.

l'alinéa 2, il paraît raisonnable de permettre le dépôt d'un acte rectificatif se limitant à modifier l'ordre de présentation.

L'observation vaut pour l'ensemble de l'avant-projet, dès lors que les lois qui régissent les élections des conseils des entités fédérées leur rendent applicables l'article 123 du Code électoral(1).

OBSERVATIONS FINALES

Dans l'intitulé du chapitre IV, ainsi que dans la phrase liminaire de l'article 4, il convient d'écrire:

«loi du 6 juillet 1990 réglant les modalités de l'élection du Conseil de la Communauté germanophone.»

Le texte néerlandais du projet n'a pas été rédigé soigneusement. À ce propos, il est renvoyé aux propositions de texte faites dans la version néerlandaise, *in fine*, du présent avis.

(1) Article 12, § 3, de la loi du 12 janvier 1989 réglant les modalités de l'élection du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale; article 24, § 3, de la loi du 6 juillet 1990 réglant les modalités de l'élection du Conseil de la Communauté germanophone; article 15, § 3, de la loi ordinaire du 16 juillet 1993 visant à achever la structure fédérale de l'État.

De kamer was samengesteld uit:

De heer R. ANDERSEN, kamervoorzitter;

De heren J. MESSINNE en P. VANDERNOOT, staatsraden;

De heren J.-M. FAVRESSE en J. KIRKPATRICK, assessoren van de afdeling wetgeving;

Mevrouw C. GIGOT, toegevoegd griffier.

Het verslag werd uitgebracht door de heer L. DETROUX, auditeur. De nota van het Coördinatiebureau werd opgesteld door de heer E. BOSQUET en toegelicht door de heer Y. HOYET, adjunct-referendarissen.

De overeenstemming tussen de Nederlandse en de Franse tekst werd nagezien onder toezicht van de heer R. ANDERSEN.

De griffier,

C. GIGOT.

De voorzitter,

R. ANDERSEN.

La chambre était composée de:

M. R. ANDERSEN, président de chambre;

MM. J. MESSINNE et P. VANDERNOOT, conseillers d'État;

MM. J.-M. FAVRESSE et J. KIRKPATRICK, assesseurs de la section de législation;

Mme C. GIGOT, greffier assumé.

Le rapport a été présenté par M. L. DETROUX, auditeur. La note du Bureau de coordination a été rédigée par M. E. BOSQUET et exposée par M. Y. HOUYET, référendaires adjoints.

La concordance entre la version néerlandaise et la version française a été vérifiée sous le contrôle de M. R. ANDERSEN.

Le greffier,

C. GIGOT.

Le président,

R. ANDERSEN.